

Aby hudba přesahovala taktové čáry

Když se letos v červnu k České filharmonii nečekaně vrátil sir Simon Rattle, bylo to hezké „covidové“ překvapení.

TEXT — PETR KADLEC / FOTO — PETRA HAJSKÁ

Pak se ukázalo, že jeden z nej-slavnějších dirigentů současnosti chce během svojí návštěvy dirigovat také „nějaký orchestr mladých lidí“, a když padla volba na Českou studentskou filharmonii, bylo to pro její hudebníky nejen překvapení, ale doslova zjevení. Výzvu jménem Rattle vnímali po několika měsících nečinnosti jako „dar seslaný přímo z nebe“ a „světlo ve tmě“. Pro vystoupení České studentské filharmonie vybral Simon Rattle tři Slovanské tance – osmý, třináctý a šestnáctý. S Českou filharmonií pak vystoupení mladých hudebníků „doobložil“ Mahlerovými Rückert-Lieder a Beriovými úpravami evropských lidových písní (s Magdalenou

Taktová čára pro nás často znamená zastávku, ale já věřím, že hudba má sílu, teprve když překračuje, překonává taktovou čáru.

Koženou) a několika dalšími Slovanskými tanci.

Simon Rattle přináší v míře nevídané ducha opravdové spolupráce, při které všichni s nadšením míří do nejkrásnějších končin hudby. Orchesterální hraní, které je někdy „společnou hrou“ jen vzdáleně a více se podobá dobře zaběhané rutině, se pod jeho vedením odehrává tak, že všichni dávají pro společnou věc to nejlepší. Tento text se pokouší tuto zkušenost popsat ze dvou stran. Na jedné straně jako reportáž z Rattlových zkoušek a na straně druhé jako výběr z ohlasů mladých hudebníků na nezapomenutelný týden od 8. do 13. června 2020.

Na pódium Dvořákovy síně vstupuje muž menší postavy. Kolem hlavy mu září bílá hříva, na tváři široký úsměv. Nenuceně a vlastně nenápadně míří k dirigentskému pultíku. Mladí hudebníci ovšem sledují každý jeho pohyb. Opravdu to není sen. Simon Rattle bude už za pár vteřin zkoušet s Českou studentskou filharmonií. V těch několika momentech je cítit všechny obavy, nervozitu, obrovské očekávání a nemenší napětí úplně hmatatelně.

Krátké uvítání, žádné velké proslovy. „Můžeme si zahrát číslo 8?“ Dirigent zvedá taktovku. Co se ozve? Od prvního taktu slyšíte obrovské nasazení, pětisetprocentní soustředění a krásný zvuk, o který mladí hudebníci usilovali už den předem s Robertem Kružíkem. A zároveň máte dojem, jako když Simon Rattle – jakýmsi svým tajemným vyzářováním – uvolňuje ve všech, co jsou na pódium, ještě další, skryté, netušené rezervy.

Po přehrání tance všechny za- hřeje větička: „Není vlastně tolik co dodat...“ Neznamená to samozřejmě, že dál už se nebude pracovat, ale že základ je dobrý. A pak už v tom, co Simon Rattle žádá, můžeme sledovat základní principy jeho práce. „Nebudte nesmělí, neschovávejte se za pultíky... pojďme tančit!“ Pro hudebníky je notový pult před nimi jistotou, ale často se stává až příliš bezpečnou zónou. A tu je dobré opouštět. Nebát se riskovat, osvodit se. Ale to není všechno. „Mohla by být protimelodie v houslích ještě temnější? Zkuste to, jenom kvůli mně...“ Z orchestru se náhle ozývá barva zvuku zcela netušená. Kultivace zvuku vysoko nad rámec obvyklého hraní, to je další z Rattlových zásad. „Zejména u smyčců, kde je vás hodně,

Studentská filharmonie

je potřeba každý tón tvořit vědomě a krásně.“

Aby dosáhl zvuku, jaký si představuje, přibližuje ho nejrůznějšími příklady. „Zatím to zní jako mléčná čokoláda, ale já potřebuji hořkou, hrajte 80% – ne, raději 85% – hořkou čokoládu!“ – „Nikdy nehrajte smyčcem tak, že z toho vychází ten typ zvuku, který vydává mezizubní kartáček.“ – A když hudbě chybí vášně, kterou by si představoval, pozlobí (a zároveň pobaví) orchestr slovy: „Odpusťte mi, ale tohle je příliš britské...“ Někdy sir Simon využívá i svých znalostí češtiny: „Please, don't be agresivní... Don't play like *knedlíky*.“

Pak přichází poslední Slovanský tanec, číslo 16. „Je velmi zvláštní, vlastně netaneční. Pro mě je to symfonie v osmi minutách. Je v ní celý život.“ A když si společně tuhle malou symfonii přehrají, dodává: „Hrajete krásně, jen nezapomeňme společně dýchat. Aby lesním rohům na začátku vyšel nástup, musíme se všichni nadechnout s nimi a pak to vyjde, věřte mi.“ Opravdu se to daří. Ovšem jen do chvíle, než se někdo od společného soustředění odpojí, protože má přece jen pocit, že musí kontrolovat noty. „Věřte mi: ve vašem věku se ještě nemusíte pořád dívat do not, prostě se nebojte hrát a dejte i mně svobodu vytvořit během hudby něco nového.“

Velkou pozornost věnuje závěru tance. „To pianissimové místo – nejtíší možné – mi připomíná závěr Dvořákova Cellového koncertu. Je to rozloučení, které člověk dává tomuto světu, a vyžaduje od nás obrovské soustředění. Právě tomu nejtíšímu musíme dát největší vnitřní podporu. Ne že to zahrajeme třemi žíněmi. Pianissimo musí být plné, ne teninké.“ Orchester se blaženě usmívá, jak krásně to potom zní.

„Chcete teď přestávku, nebo budeme pokračovat?“, ptá se sir Simon. Všichni chtějí pokračovat. A tak zní ještě Slovanský tanec číslo 13. „To je nejlepší verze, kterou jsem kdy napoprvé slyšel. Víím, že jste to cvičili už včera, ale stejně gratuluji. Ale teď co s tím dál? Do začátku dejte úplně všechno, posluchače musíme okamžitě zasáhnout. Violoncella jako by vyjadřovala něco z temné ruské duše, a ty odpovědi dechů, to zní jako takové:

„Ha-ha-ha-ha, nejsou Rusové tou temnotou trochu legrační?“

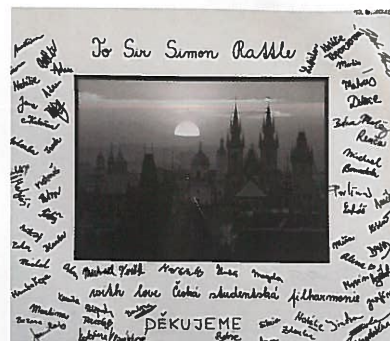
To, co se pod vedením Simona Rattla odehrává, je vlastně neustálá výzva a motivace dělat hudbu jinak než běžně. S maximálním osobním nasazením všech (opravdu všech!), s mimořádnou soustředěností, a přitom otevřeností k tomu, co přichází. Se snahou budovat delší linie melodií, přesahující taktové čáry. „Taktová čára pro nás často znamená zadržku – *uff, konečně si můžu odpočinout a vydechnout* – ale já věřím, že hudba má sílu, teprve když překračuje, překonává taktovou čáru.“

Po dvou intenzivních zkouškách se „studenty“ v úterý a ve středu si klademe otázku, co bude Simon Rattle zkoušet napotřetí – ve čtvrtek? Ty tři Slovanské tance už se přece moc krásně vylouply... Že by celou zkoušku věnoval připomínání toho, co už bylo řečeno? Možná.

„Přemýšlel jsem, co budeme dnes zkoušet. Víte co... Pojdme si zahrát jiný Slovanský tanec!“ Muzikanti se po sobě nevěřícně dívají a nervózně se smějí. Rozuměli jsme dobře? Není to jen takový vtípek na odlehčenou? „Vidím, že v notách máte celou první řadu Slovanských tanců, pojdme si zahrát Čtvrtý tanec, ten je krásný a je i snadno hratelný.“ On to myslí opravdu vážně, říkájí si asi hudebníci – někteří se vzrůstající panikou nebo alespoň hladinou adrenalinu –, když ještě v rychlosti „skenují“, jaké záłudnosti je čekají v jejich partu. Ale dirigent už zvedá ruce. „Nebojte se, pojdme se tou hudbou potěšit.“ Pak celý tanec postupně zahrají a Simon Rattle pokývá hlavou. „Víte, já miluji, když se hraje víc hudby,“ říká se šťastným úsměvem.

To už jsme ve fázi, kdy mladý orchestr dělá panu dirigentovi pomyslení. Až je někdy nutné snahu mírnit. „Tady má být hodně zvuku, ale fortissimo už je agresivní, to už byl Mahler, a my potřebujeme Dvořáka. Takže prosím největší síla, ale nikdy ne agresivní!“ Simon Rattle se znovu vrací k Šestnáctému tanci. „Čím víc ho poslouchám, tím víc mám pocit, jako když se sejde široká rodina, několik generací, které si spolu povídají. Co je těší, co jim dělá starosti, co jim chybí. Představuju si i určité role. Ve flétně je to půvabná dívka. Tady zase energičtí kluci, asi fotbalisté. Ale taky se vzpomíná... A pak promluví nejstarší člověk v místnosti. Všichni mu naslouchají a věnují ještě úplně jinou pozornost. Tohle musíme vytvořit.“

Zní to nádherně a kouzlo společně prožívané hudby opravdu propojuje všechny. „Jsem nadšený, protože po vás mohu žádat všechno, jako

po kterémkoliv profesionálním světovém orchestru, a vy mi to dáváte,“ říká Simon Rattle na konci poslední zkoušky. „Doufám, že příště spolu uděláme celý koncert.“

Zkušenosti se Simonem Rattlem a jeho světem hudby, jak je zachytili hudebnice a hudebníci České studentské filharmonie

Líbilo se mi, že nám podal jakýsi „základní návod“ na to, jak hudbu chápat, zároveň však jeho přístup požadoval, abychom v hudbě hledali ještě mnohem více, čehož se ne každému dirigentovi podaří docílit. Na začátku jsem se trochu bála, že budou všichni z jeho autority vystrašení a bude panovat poměrně stíněná atmosféra, ale pan Rattle dokázal zkoušky vždy velmi příjemně naladit, takže tato obava byla naprosto zbytečná. – Překvapilo mne, že k našemu orchestru nepřistupoval jako k dětem, které má něco naučit, ale jako k tělesu, jehož schopnosti a komunikaci je potřeba pouze rozvinout. Zároveň mne to ohromně potěšilo. (Johana Antoňová)

Nikdy jsem se nesetkal s někým, kdo by byl z hudby takřka až dětsky

tolik nadšený. Ze Simona Rattla ale šla neskutečná pokora právě k hudbě jako takové. Skoro to na mě místy působilo tak, že hudba je jeho učitelem a on je tím nedočkavým žákem, který se za každou cenu chce co nejrychleji od svého mentora naučit co nejvíc. Je pro mě fascinující, jak lidsky působí člověk, který je na absolutní špičce ledovce ve svém oboru. Rozumím tomu, že člověk jeho kvalit nemá potřebu někomu dokazovat, že rozumí své práci, ale stejně mě neustále udivovalo to, že s námi jednal jako se sobě rovnými. Nikdy nezapomenou na pianissimo, které jsme dokázali na pódiu vytvořit v 16. slovanském tanci. Byl to pro mě jakýsi moment propojení hudby s něčím nadpřirozeným, a zároveň propojení všech lidí na pódiu, a bylo to opravdu neskutečně emotivní. (Michael Housa)

Ještě dlouho budu vzpomínat na to, když pan dirigent řekl, že bychom si mohli zahrát něco nového. Do poslední chvíle jsem si myslela, že je to vtip, a musím říci, že by mě skutečně nikdy v životě nenapadlo, že budu někdy číst něco z listu právě před Simonem Rattlem... (Martina Včeláková)

Orchestr s ním najde svou svobodu, hudebníci si víc uvědomují, co skutečně hrají, a dávají život hudbě, která je osvobozená od psané formy a je konečně v pohybu. (Silvia Ruffino)

Vytvořili jsme jeden celek, který byl zcela oddán jen a pouze hudbě.

Díky této sounáležitosti během hraní jsem měla pocit, že během celého týdne nás dokázal všechny sblížit i mimo čas na pódiu. Měla jsem najednou pocit, že jsem si s každým v orchestru bližší. (Jana Pazourková)

Není potřeba žádného „pedantství“, aby dirigenta muzikanti respektovali a toužili mu v jeho požadavcích vyhovět. Víím, že samozřejmě v případě sira Simona, který patří mezi světovou dirigentskou elitu, je respekt automatický a daný už jen tím, kým je. Avšak i vzhledem k jeho postavení zůstává stále laskavý a vřelý. To už samozřejmě není. Vydává ze sebe maximum a inspiruje muzikanty, aby se snažili o totéž. Když diriguje nebo promlouvá k orchestru, mám pocit, že mu skutečně záleží na každém jednotlivém člověku, který tam sedí. Věnovat se hudbě v takovém prostředí a na takové úrovni je asi jedna z nejkrásnějších věcí, co si dokážu představit. Cítíte, že to doopravdy má smysl. (Míša Pondělíčková)

Překvapila mě jeho přátelská a milá povaha či alespoň nálada, ve které celou dobu byl a kterou nám svítil na cestu. Líbí se mi jeho rovnostářský přístup (už jen to, že sestoupí ze stupínku a klaní se mezi orchestrem – každý to nedělá), který je spíše partákem a nejmilejším nástrojem v jeho rukou než podřízeným prostředkem, který je třeba použít. (Josefína Knoblochová)

Nejednou jsem přemýšlela nad dirigenty a jejich „údělem“. Co je to nejpodstatnější, co funguje – zkrátka, jaké je to zařkádko, že to někdy sedne a někdy méně. Vychází mi z toho vždy a znovu nadšení, pokora a jasná představa (s tím, že když má daný orchestr limity, nerve to za každou cenu a nedostává hráče do křeče). V kostce tohle všechno a k tomu samozřejmě umění to předat a strhnout ostatní. To je asi to nejtěžší... – Je toho tolik, co jsem si odnesla. Především toto: nestydět se za radost z hudby a přání, aby to tak zůstalo navzdory všem zakaboněncům. – A také: více Simonů Rattlů. Dirigentů, kteří jsou tak daleko, že nemají problém odhalit se orchestru takoví, jací jsou, protože se neberou tak šíleně vážně, to je na tom asi to nejsympatičtější. (Jarmila Vávrová)

Jsou lidé, kteří si usmyslí, že přeplovou oceán na voru. Mohou za to být vysmíváni, ale oni toho nezbaví a svou odhodlaností naopak získávají další příznivce, kteří jsou ochotni bez obav sdílet jejich nadšení a dali by cokoli, aby s nimi toto na první pohled šílené dobrodružství mohli podniknout. Simon Rattle nás k takové cestě pozval, nepoukázal na vratkost našeho plavidla, kterou mohl právem očekávat, ale ukázal nám velikost a krásu oceánu, který spolu dokážeme bez zbytečných obav a úzkostí dozajista ve zdraví, ba dokonce s potěšením překonat. (Bára Mráčková)✘